

CZESŁAW SKOWRONEK

*Sytuacja finansowa przedsiębiorstw
i jej wpływ na procesy rozwojowe w latach 1995–2001*

The financial standing of the company
and its influence on the developmental processes in 1995–2001

I

Chcemy zwrócić uwagę na podstawowe zjawiska i przejawy, które kształtują sytuację finansową przedsiębiorstw i na tym tle ocenić ich możliwości rozwojowe. W ocenie tych zagadnień będziemy posługiwali się danymi GUS, które obejmują sektor przedsiębiorstw, niezależnie od przedmiotu ich działalności, formy prawnej, struktury własnościowej. Sektor przedsiębiorstw w różnych publikacjach GUS jest zmienny co do zakresu, liczby przedsiębiorstw objętych badaniem; będziemy starali się to odnotować.

Przytoczone w tym opracowaniu dane liczbowe, obliczone wskaźniki oraz sformułowane oceny mogą stanowić tylko przyczynek do rozpoznania problemów możliwości rozwojowych przedsiębiorstw. Materia jest niezmiernie złożona, a możliwości rozwojowe przedsiębiorstw kształtowane są przez wiele czynników i uwarunkowań. Sytuacja finansowa przedsiębiorstw jest istotnym, ale nie wyłącznym czynnikiem, który wpływa na formułowanie, a także urzeczywistnienie strategii rozwojowych.

Rozwój przedsiębiorstwa ma wieloaspektowy wymiar. Nie wchodząc w bardziej teoretyczne rozważania, za główne przejawy rozwoju przedsiębiorstwa możemy niewątpliwie uznać wzrost produkcji i sprzedaży, powiększenie potencjału ekonomicznego (zasobów materialnych i finansowych), umocnienie pozycji na rynku, zwiększenie jego wartości rynkowej. W tych zjawiskach przejawia się zarówno wzrost ilościowy, jak też rozwój jakościowy, czego wyrazem jest

zwłaszcza: pozycja rynkowa, zachowanie i umocnienie przewagi konkurencyjnej.

Sytuacja finansowa przedsiębiorstw jest złożoną kategorią ekonomiczną. Nie daje się ona opisać jednym wskaźnikiem, a jej ocena wymaga sformułowania kilku kryteriów oraz odpowiedniego zestawu wskaźników, które pozwalają ocenić różne zjawiska składające się na pojęcie sytuacji finansowej.

Szczególną rolę w ocenie sytuacji finansowej pojedynczego przedsiębiorstwa odgrywają takie zjawiska finansowe jak: płynność finansowa, rentowność działalności, zadłużenie, aktywność gospodarcza mierzona produktywnością wykorzystania zasobów. Podobne zjawiska poddajemy także ocenie badając sytuację grupy przedsiębiorstw, jak również całej ich zbiorowości.

Sytuacja finansowa przedsiębiorstw jest kształtowana przez wiele czynników. Istotny wpływ na tę sytuację wywierają realne procesy gospodarcze: dynamika produkcji i sprzedaży, kształtowanie się kosztów, intensywność procesów inwestycyjnych, koniunktura na rynku krajowym, a także na rynkach zagranicznych.

Proces transformacji systemowej, jaki jest realizowany od ponad 10 lat w naszym kraju, również wywiera istotny wpływ na sytuację finansową przedsiębiorstw. Jego wpływ jest zarówno dodatni, jak i ujemny, istotne jest aby saldo tego wpływu było dodatnie. W latach 1990–2001 ponad 6000 przedsiębiorstw państwowych zostało poddane restrukturyzacji produktowo-technologicznej, organizacyjnej, finansowej, a także objęte procesami prywatyzacji. Głębokość tych zmian, zwłaszcza w pierwszych latach transformacji, wpływa negatywnie na sytuację finansową przedsiębiorstw. Załamanie popytu, trudny proces adaptacji rynkowej, nadmierny majątek i zatrudnienie prowadziły do pogorszenia rentowności, narastania zadłużenia, nieefektywnego wykorzystania zasobów. Dość liczna grupa przedsiębiorstw została objęta procesami upadłościowymi i likwidacyjnymi.

Procesy realne w przedsiębiorstwach, ich dynamiczny rozwój, niewątpliwie wywierały istotny, pozytywny wpływ na sytuację finansową przedsiębiorstw. Należy jednak wyraźnie podkreślić, że sytuacja finansowa jest wypadkową także działania innych czynników, takich jak sytuacja na rynku finansowym i kapitałowym. Również zdarzenia nadzwyczajne (np. klęski żywiołowe) mają swoje odzwierciedlenie, zwłaszcza w wynikach finansowych przedsiębiorstw.

Sytuację finansową przedsiębiorstw charakteryzują m.in. następujące podstawowe zjawiska:

- 1) płynność finansowa, czyli zdolność przedsiębiorstw do terminowego regulowania zobowiązań,
- 2) rentowność, która wyraża relację wyników finansowych do wielkości przychodów, majątku, kapitałów,
- 3) produktywność zasobów trwałych i obrotowych, a także czynnika pracy,
- 4) zadłużenie przedsiębiorstw i szerzej ich struktura kapitałowa.

Płynność finansowa jako zdolność przedsiębiorstwa do terminowego regulowania zobowiązań, jest przejawem bieżącej sytuacji finansowej. Zdolność tę kształtuje przede wszystkim struktura majątku obrotowego, odpowiedni udział płynnych środków umożliwiający terminowe regulowanie zobowiązań. Warunki zachowania płynności tworzy przede wszystkim odpowiedni poziom rentowności.

Dla normalnego funkcjonowania przedsiębiorstwa konieczny jest odpowiedni poziom płynności finansowej, nie wyznacza on wszakże możliwości rozwojowych, które tworzy nadwyżka finansowa będąca źródłem finansowania przedsięwzięć rozwojowych.

Produktywność zasobów, ich struktura, stwarzają potencjalne możliwości rozwoju, zwłaszcza zaś, gdy zasoby te nie są w pełni wykorzystane. Często jednak nadmiar zasobów trwałych i obrotowych, a także zatrudnienia, stanowi obciążenie dla ekonomiki przedsiębiorstwa, a nie jego atut rozwojowy. Sytuacja taka ma miejsce wówczas, gdy struktura zasobów jest wadliwa, uniemożliwia wytwarzanie i sprzedaż produktów pożądaných przez odbiorców.

Wiele polskich przedsiębiorstw w procesie transformacji systemowej, w zderzeniu z warunkami rynku stanęło wobec konieczności głębokiej restrukturyzacji produktowo-technologicznej, majątkowej a także redukcji nadmiernego zatrudnienia.

Warunki pomyślnego rozwoju tworzy przede wszystkim odpowiedni poziom rentowności przedsiębiorstw, uzyskiwanie znacznej nadwyżki finansowej, która w pierwszej kolejności jest źródłem finansowania przedsięwzięć rozwojowych. Pozyskanie zewnętrznych źródeł finansowania rozwoju jest w większości przypadków niemożliwe, gdy przedsiębiorstwo nie jest rentowne, nie posiada płynności finansowej, nieefektywnie wykorzystuje zasoby. Z tych też względów czynnikiem rozstrzygającym w tworzeniu warunków rozwoju przedsiębiorstwa jest jego rentowność, wielkość nadwyżki finansowej, jaka może być przeznaczona na cele rozwojowe.

II

Rentowność przedsiębiorstw wyraża nadwyżkę przychodów nad kosztami ich uzyskania. Może być ona mierzona także wskaźnikami względnymi jako stosunek wyniku finansowego do wielkości obrotu. GUS publikuje trzy podstawowe wskaźniki charakteryzujące poziom rentowności. Są to:

- 1) wskaźnik poziomu kosztów, będący stosunkiem kosztów do przychodów z całokształtu działalności,
- 2) wskaźnik rentowności obrotu brutto, który wyraża stosunek wyniku finansowego brutto (przed opodatkowaniem) do przychodów z całokształtu działalności,

3) wskaźnik rentowności obrotu netto, który jest relacją wyniku finansowego netto (po opodatkowaniu) do wielkości przychodów z całokształtu działalności.

Istota tych wskaźników jest zbieżna, ale akcentują one różne aspekty rentowności. Wskaźnik poziomu kosztów pozwala oceniać jak kształtują się koszty, jaka jest tendencja ich zmian, czy zmiany poziomu kosztów są źródłem poprawy wyniku finansowego, czy też jego pogarszania. Z kolei wskaźnik rentowności obrotu brutto charakteryzuje nam zjawisko poziomu rentowności. W wyniku finansowym znajdujemy odzwierciedlenie wszystkich sfer działalności przedsiębiorstwa, zarówno tych, które wpływają na wielkość przychodów, jak i tych, które kształtują koszty. Rentowność obrotu charakteryzuje nam ostateczny rezultat zabiegów przedsiębiorstwa na rzecz maksymalizacji dodatniego wyniku finansowego – zysku. Różnica między poziomem rentowności brutto i netto charakteryzuje z kolei skalę obciążenia przedsiębiorstwa na rzecz budżetu, zwłaszcza podatkiem dochodowym, wyraża więc elementy procesu podziału zysku na część pozostającą w przedsiębiorstwie – zysk netto i na część przejmowaną przez budżet.

Wymienione trzy wskaźniki w ostatnich latach wykazują tendencję pogorszenia rentowności. Odpowiednie dane zestawiliśmy w tabeli 1.

Tab. 1. Wskaźniki rentowności obrotu
The rate of turnover remunerativeness

Treść	1995	1997	1998	1999	2000	2001
Wskaźnik rentowności przedsiębiorstw (cały sektor)						
Wskaźnik poziomu kosztów	96,5	97,0	98,3	98,7	98,3	99,3
Wskaźnik rentowności obrotu brutto	3,7	3,2	1,9	1,4	1,7	0,7
Wskaźnik rentowności obrotu netto	1,7	1,6	0,5	0,1	0,5	-0,3
Wskaźniki rentowności przedsiębiorstw przemysłowych						
Wskaźnik poziomu kosztów	96,1	96,8	98,9	99,4	98,9	99,4
Wskaźnik rentowności obrotu brutto	4,3	3,6	1,4	0,8	1,1	0,6
Wskaźnik rentowności obrotu netto	1,9	1,8	0,0	0,4	0,1	-0,3

Źródło: dla lat 1995–1998 Rocznik Statystyczny 1999 GUS, tab. 2 (489); dla lat 1999–2000 Rocznik Statystyczny 2001 GUS, tab. 2 (486); dla r. 2001 Biuletyn Statystyczny GUS, nr 2, Warszawa 2002, tab. 25.

W latach 1995–2001 występuje wyraźna tendencja wzrostu poziomu kosztów; w 2001 r. poziom ten jest wyższy o 2,8 pkt. procentowego w stosunku do roku 1995. Jest to tendencja negatywna. Gdyby został zachowany poziom kosztów roku 1995, to w 2001 r. zysk brutto w całym sektorze przedsiębiorstw, który wyniósł 6,4 mld zł, byłby większy o ok. 27 mld zł, tj. 2,4-krotnie. Możemy więc sformułować tezę, że wzrost poziomu kosztów (inaczej mówiąc koszty rosły szybciej niż przychody) wpłynął na istotne obniżenie kwoty zysku.

Podobne zjawisko obserwujemy w przedsiębiorstwach przemysłowych; wskaźnik poziomu kosztów w tym okresie zwiększył się o 3,3 pkt. procentowego.

Wskaźniki rentowności obrotu brutto wykazują tendencję spadkową. Dotyczy to zarówno całego sektora przedsiębiorstw, jak też przedsiębiorstw przemysłowych. Źródłem pogorszenia rentowności przedsiębiorstw jest wiele. Ich szczegółowa prezentacja wymagałaby pogłębionych badań. Możemy wskazać na niektóre negatywne zjawiska.

Wzrost kosztów działalności wynika z wysokiej dynamiki wynagrodzeń i narzutów na nie, wyższej dynamiki cen usług (transportowych, telekomunikacyjnych, remontowo-budowlanych) oraz kosztów finansowych. Wzrost udziału kapitałów obcych w finansowaniu majątku wpływał na bardzo wysoki wzrost kosztów finansowych. Np. w 2001 r. koszty finansowe zwiększyły się o 13,5%, podczas gdy przychody tylko o 1,3% w stosunku do 2000 r. W sposób wyraźny na ogólne pogorszenie rentowności wpływały deficytowe gałęzie wytwórcze. Ujemne wyniki finansowe w ostatnim okresie wystąpiły w przemyśle hutniczym, produkcji maszyn i urządzeń, produkcji pojazdów i sprzętu transportowego, transporcie kolejowym i wodnym. Można postawić tezę, że ujemne wyniki finansowe występują w tych gałęziach i branżach gospodarki oraz w konkretnych przedsiębiorstwach, które nie zostały poddane w szerszej skali procesom restrukturyzacyjnym, a także w których udział sektora prywatnego jest jeszcze niewielki.

W ocenie rentowności chcemy zwrócić uwagę jeszcze na jedno zjawisko. Otóż różnica między wskaźnikami rentowności brutto i netto wyraża skalę obciążenia przedsiębiorstw na rzecz budżetu, zwłaszcza podatkiem dochodowym, a w niektórych przedsiębiorstwach (państwowych i spółkach skarbu państwa) także dodatkowymi opłatami z tytułu wykorzystywania majątku.

We wszystkich latach badanego okresu budżet przejmował ponad 50% zysku brutto, mimo że stopa podatku dochodowego w latach 1994–1996 wynosiła 40%, w 1997 r. 38%, a w latach 2000–2001 – 28%. Sytuacja taka wynika głównie z dwu źródeł. Na jedno wskazaliśmy; chodzi o dodatkowe opłaty na rzecz budżetu, jakie występują w niektórych przedsiębiorstwach. Drugie źródło to występowanie tzw. kosztów, które nie stanowią kosztów uzyskania przychodów i podlegają opodatkowaniu. Ustawa o podatku dochodowym wymienia kilkadziesiąt pozycji takich kosztów, które w konsekwencji zwiększają obciążenie wyników przedsiębiorstwa na rzecz budżetu.

Spadek rentowności obrotu brutto, a także wysokie obciążenie na rzecz budżetu sprawiają, że zysk pozostający w przedsiębiorstwach w kwotach bezwzględnych wykazuje tendencję spadkową. W 1999 r. cały sektor przedsiębiorstw uzyskał tylko 500 mln zł zysku netto, zaś w 2001 r. była to strata netto w kwocie 2,6 mld zł.

Niski poziom rentowności przedsiębiorstw w latach 1998–2001 oraz wyraźna spadkowa tendencja wskaźników rentowności ujemnie wpływa na ich płynność finansową, a także powoduje wzrost zadłużenia. Tylko poprawa rentowności może tworzyć trwałe podstawy zdrowej sytuacji finansowej przedsiębiorstw.

III

Z punktu widzenia możliwości rozwojowych istotne znaczenie posiada nie tylko poziom rentowności, ale także bezwzględne kwoty zysku netto pozwalające przedsiębiorstwom przeznaczać je na powiększenie kapitałów własnych.

Obok zysku netto, drugim składnikiem nadwyżki finansowej w przedsiębiorstwach jest amortyzacja. Wielkość amortyzacji i zysku netto (tzw. zatrzymanego) stanowi o możliwości finansowania przedsięwzięć rozwojowych.

Wyżej prezentowaliśmy przeciętne wskaźniki rentowności dla całego sektora przedsiębiorstw niezależnie od poziomu rentowności. W tym zbiorze z punktu widzenia oceny możliwości rozwojowych należy wyodrębnić dwie grupy przedsiębiorstw. Jedną, to przedsiębiorstwa rentowne, uzyskujące dodatni wynik finansowy netto – zysk. Drugą zaś, to przedsiębiorstwa deficytowe, mające ujemną rentowność, czyli stratę. W tej grupie tylko amortyzacja może być wewnętrznym źródłem finansowania przedsięwzięć rozwojowych. Często występują przypadki, że amortyzacja służy finansowaniu potrzeb bieżących, a realizowane inwestycje nie zapewniają nawet prostej reprodukcji majątku trwałego. Ma to miejsce w wielu gałęziach działalności przemysłowej.

Dla ilustracji wyników finansowych przedsiębiorstw rentownych i deficytowych przytoczymy dane dotyczące roku 1999 i 2001 w mln zł:

	1999 rok	2001 rok
Strata przedsiębiorstw deficytowych	– 26,051	– 25,984
Zysk przedsiębiorstw rentownych	26,556	23,430
Wynik finansowy całego sektora	505	– 2,553

Łączny wynik finansowy netto sektora przedsiębiorstw w 1999 r. to tylko 0,5 mld zł., zaś w 2001 r. to strata 2,6 mld zł. Od 1998 r. następuje głęboki spadek zysku netto i istotne pogorszenie sytuacji finansowej przedsiębiorstw.

Nadwyżka finansowa sektora przedsiębiorstw stanowi potencjalne źródło własnych środków finansowych przedsiębiorstw, jakie one mogą przeznaczyć na finansowanie przedsięwzięć rozwojowych. Należy jednak uczynić następujące uwagi. Zysk netto w spółkach może być przeznaczony na dywidendy dla akcjonariuszy i udziałowców oraz na zwiększenie kapitałów własnych spółek. W przedsiębiorstwach deficytowych amortyzacja nie musi być źródłem finansowania inwestycji, a może służyć finansowaniu bieżących potrzeb operacyjnych (płatności zobowiązań na rzecz dostawców, instytucji publicznych: urzędy skarbowe, ZUS itp.). Stąd nadwyżka finansowa określa maksymalne wewnętrzne źródła finansowania przedsięwzięć rozwojowych.

W tab. 2. zestawiliśmy odpowiednie wielkości nadwyżki finansowej w 1999 r. sektora przedsiębiorstw.

Tab. 2. Nadwyżka finansowa sektora przedsiębiorstw w 1999 r. (w mld zł)
Financial surplus in the companies' sector in 1999 (in billion PLN)

Treść	Amortyzacja	Zysk netto	Nadwyżka finansowa	Udział zysku w nadwyżce finansowej w %
Ogółem	36,7	26,6	63,3	42,2
sektor publiczny	18,3	7,2	25,5	28,2
sektor prywatny	18,4	19,4	37,8	51,3
Przemysł	22,1	13,1	35,2	37,2
górnictwo i kopalnictwo	2,1	0,2	2,3	8,7
działalność produkcyjna	12,9	11,8	24,7	47,8
zaopatrzenie w energię elektryczną, gaz i wodę	7,1	1,1	8,2	13,4
Budownictwo	1,0	2,1	3,1	67,7
Handel i naprawy	3,0	4,9	7,9	62,0
Transport, składowanie, łączność	6,2	1,5	7,7	19,5

Źródło: zestawiono i obliczono na podstawie: Wyniki finansowe podmiotów gospodarczych I–XII.1999, GUS, Warszawa 2000, tab. 3 i 5.

Uwaga: amortyzacja dotyczy całego sektora przedsiębiorstw, zysk netto, co jest oczywiste, tylko przedsiębiorstw rentownych.

Nie występuje bezpośrednie przełożenie nadwyżki finansowej na wielkość inwestycji. Uzyskana w danym roku nadwyżka finansowa może być wykorzystana na finansowanie przedsięwzięć rozwojowych w latach następnych. Stąd też konfrontacja nadwyżki finansowej i inwestycji stanowi b. uproszczone spojrzenie na własne źródła finansowania przedsięwzięć rozwojowych w przedsiębiorstwach. Dla ilustracji przedstawiamy poniższe dane.

Nakłady inwestycyjne w sektorze przedsiębiorstw w 1999 r. wyniosły, licząc w cenach bieżących, 83,3 mld zł, z czego na przemysł przypada kwota 37,6 mld zł, tj. 45%. Czyli w całym sektorze przedsiębiorstw inwestycje były o ponad 20 mld wyższe, aniżeli nadwyżka finansowa (tab. 2), natomiast w przemyśle tylko o 2 mld zł. Oznacza to, że inwestycje miały także źródło finansowania ze środków zewnętrznych.

IV

Ostatnie lata przyniosły zmiany w strukturze kapitałowej przedsiębiorstw. Świadczą one także o wpływie sytuacji finansowej przedsiębiorstw i źródłach finansowania rozwoju. Odpowiednie dane w tym zakresie przytaczamy w tab. 3.

Dane zawarte w tab. 3 wskazują na zachodzące zmiany w strukturze kapitałów własnych; maleje udział kapitałów własnych przemysłu. Jednocześnie zwiększa się udział działalności produkcyjnej w kapitałach własnych. Zwiększenie tego udziału z 36% w 1995 r. do 65% w 2000 r. ma swe źródło w bezwzględny przyroście kapitałów w działalności produkcyjnej i bezwzględ-

Tab. 3. Kapitały własne sektora przedsiębiorstw w latach 1995–1998
The companies' sector own capitals in 1995–1998

Lp.	Treść	J.m.	1995	1997	1998	1999	2000
1.	Kapitały własne ogółem	mld zł	302,1	359,0	388,8	390,7	417,0
	w tym:						
2.	Przemysł	mld zł	142,3	161,7	169,3	173,2	183,0
	w tym:						
3.	Działalność produkcyjna	mld zł	71,5	90,7	102,8	109,3	118,6
4.	Relacje: 2:1	%	47,1	45,0	43,5	44,3	44,8
	3:2	%	36,3	56,0	60,8	63,2	64,8

Źródło: dla lat 1995–1998 Rocznik statystyczny 1999, GUS, tab. 4 (491), dla lat 1999–2000 Rocznik statystyczny 2001, GUS, tab. 4 (488) i obliczenia własne.

Tab. 4. Kapitały obce sektora przedsiębiorstw w latach 1995–2000
The companies' sector foreign capitals in 1995–2000

Lp.	Treść	J.m.	1995	1997	1998	1999	2000
1.	Kapitały obce ogółem	mld zł	155,3	281,1	352,6	419,5	470,0
2.	w tym: długoterminowe	mld zł	50,5	83,7	107,8	132,2	147,8
2.1.	w tym: kredyty bankowe	mld zł	30,6	50,6	62,5	70,9	73,1
3.	Kapitały długoterminowe w przemyśle	mld zł	24,5	35,3	44,0	51,7	53,7
3.1.	w tym: kredyty bankowe	mld zł	12,5	22,4	27,4	33,2	31,9
4.	Krótkoterminowe	mld zł	104,7	197,4	244,6	287,3	322,2
4.1.	w tym: kredyty bankowe	mld zł	14,7	35,1	47,9	55,1	65,7
5.	Kapitały krótkoterminowe w przemyśle	mld zł	55,1	97,8	119,7	145,8	157,7
5.1.	w tym: kredyty bankowe	mld zł	9,0	21,3	26,2	31,1	35,8
6.	Wskaźniki i relacje						
6.1.	poz. 4:1	%	65,5	70,2	69,4	68,5	68,6
6.2.	poz. 2.1:2	%	60,6	60,5	58,0	53,6	49,5
6.3.	poz. 4.1:4	%	14,1	17,8	19,6	19,2	20,4

Źródło: dla lat 1995–1998 Rocznik Statystyczny 1999, GUS, tab. 6 (493); dla lat 1999–2000 Rocznik Statystyczny 2001, GUS, tab. 6 (490) i obliczenia własne.

nym spadku w pozostałych sferach działalności przemysłowej; dotyczy to zwłaszcza górnictwa. Generowanie strat przez górnictwo doprowadziło do redukcji kapitałów własnych.

Licząc w cenach bieżących kapitały własne przedsiębiorstw w okresie 5 lat zwiększyły się tylko o 38%. Należy szacować, że spadły w ujęciu realnym, gdyż ceny produkcji sprzedanej przemysłu w 2000 r. wzrosły o 54% w stosunku do 1995 r.¹ W tym okresie przychody przedsiębiorstw z całokształtu działalności zwiększyły się ponad dwukrotnie licząc w cenach bieżących.

W wielkości i strukturze kapitałów obcych zachodziły bardziej dynamiczne zmiany niż w kapitałach własnych. Odpowiednie dane zestawiliśmy w tab. 4.

¹ Rocznik Statystyczny 2001, tab. 9 (346).

Dane zawarte w tab. 4 wskazują na kilka charakterystycznych zjawisk. W okresie pięciu lat (1995–2000) dynamika kapitałów obcych była szczególnie wysoka, ich stan na koniec 2000 r. zwiększył się 3-krotnie, zaś kapitałów własnych tylko o 38%. Następuje więc zwiększenie udziału kapitałów obcych w finansowaniu majątku przedsiębiorstw. Stosunkowo niski jest udział kapitałów o długoterminowym zaangażowaniu (ok. 31%), w tym zwłaszcza kredytów bankowych (ok. 16%), które powinny być naturalnym źródłem finansowania inwestycji. Zwiększa się udział krótkoterminowych kredytów w strukturze kapitałów obcych; ich udział wzrasta z 14% w 1995 r. do 20% w 2000 r. Licząc w kwotach bezwzględnych kredyty krótkoterminowe zwiększyły się ponad 4-krotnie. Konsekwencją tych zmian w strukturze kapitałowej jest szybki wzrost kosztów finansowych (na co zwróciliśmy uprzednio uwagę), co negatywnie wpływało na kształtowanie się kosztów i poziomu rentowności.

W ocenie sytuacji kapitałowej przedsiębiorstw wykorzystuje się tzw. podstawowy wskaźnik struktury pasywów, będący relacją kapitałów własnych do obcych. Wskazuje ona na poziom samofinansowania przedsiębiorstw. Wskaźnik ten kształtował się następująco:²

	w %
1995	194,6
1997	127,7
1998	110,3
1999	93,0
2000	88,7

Dane te świadczą o istotnych zmianach w strukturze kapitałowej przedsiębiorstw w finansowaniu majątku: maleje udział kapitałów własnych, rośnie zaś udział kapitałów obcych.

Przyrost kapitałów własnych w latach 1995–2000, jak to wynika z tab. 3 wyniósł tylko 115 mld zł, tj. 38%. Przyrost kapitałów własnych przedsiębiorstw może mieć swe źródło w przeznaczaniu zysku netto lub jego części na powiększenie kapitałów zapasowych i rezerwowych. Są to źródła wewnętrzne. Ponadto zwiększenie kapitałów własnych może nastąpić przez akcjonariuszy i udziałowców w wyniku emisji nowych akcji lub zwiększenia udziałów.

Na tle przyrostu kapitałów własnych przedstawiliśmy kształtowanie się zysku netto. Oto odpowiednie dane:³

² Obliczono na podstawie danych tab. 3 i 4.

³ Dla lat 1995–1996 Rocznik Statystyczny 1997, tab. 1 (631) i 4 (634), zaś dla lat 1997–1998 Rocznik Statystyczny 1999, tab. 1 (488) i 4 (491); Rocznik Statystyczny 2001, tab. 1 (485) i 4 (488) dla lat 1999–2000.

	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Przyrost kapitałów własnych na koniec poszczególnych lat w mld zł	–	27,4	29,5	29,8	15,1	26,3
Zysk netto przedsiębiorstw rentownych w mld zł	19,0	22,0	27,6	29,1	31,2*	37,1

Powyższe dane wskazują że przyrost kapitałów własnych w latach 1996-98 jest tylko nieznacznie wyższy niż zysk netto przedsiębiorstw rentownych. Mogłoby to wskazywać na fakt, że głównym źródłem powiększenia kapitałów własnych jest zysk netto. W latach 1999–2000 sytuacja uległa zmianie, przyrost kapitałów własnych jest znacznie mniejszy niż zysk netto.

V

Powyższe dane charakteryzujące sytuację finansową przedsiębiorstw wskazują na istotne jej pogorszenie. Wyrazem tego jest wzrost poziomu kosztów, spadek rentowności, zmniejszenie się nadwyżki finansowej, licząc nawet w cenach bieżących, niekorzystne zmiany w strukturze kapitałowej. Powstaje pytanie, jak te negatywne zjawiska wpływały na możliwości rozwojowe przedsiębiorstw. Objętość tego opracowania nie pozwala na bardziej rozwiniętą ocenę tego problemu. Wskażemy tylko na niektóre przejawy działalności rozwojowej i występujące tutaj tendencje.

Podstawowym przejawem tendencji rozwojowych w gospodarce jest zwłaszcza wzrost produktu krajowego brutto (PKB) oraz produkcji i sprzedaży w podstawowych sektorach, tj. w przemyśle, budownictwie itp. W ostatnich latach dynamika podstawowych wielkości ekonomicznych kształtowała się tak, jak to zestawiono w tab. 5.

Tab. 5. Dynamika podstawowych wielkości ekonomicznych (rok poprzedni = 100)
The dynamics of basic economic values (the previous year = 100)

Treść	1995	1997	1998	1999	2000	2001
Produkt krajowy brutto	107,0	106,8	104,8	104,1	104,0	101,1
Wartość dodana brutto	106,7	106,4	104,7	103,7	103,7	100,9
Produkcja sprzedana przemysłu	109,7	111,5	103,5	103,6	106,7	100,0
Produkcja budowlano-montażowa	108,1	117,1	111,0	109,4	101,4	90,1

Źródło: Biuletyn Statystyczny 2002, GUS, nr 2, tab. 1, 42 i 45.

* Zysk netto przedsiębiorstw rentownych różni się od kwoty zysku netto wykazanej w tab. 2 i wynika z faktu, że źródło przytoczone w tab. 2 ma charakter wstępny, zaś dane powyższe mają charakter ostateczny, gdyż zawarte są w Rocznikach Statystycznych.

Dane zawarte w tab. 5. wskazują na wyraźne osłabienie dynamiki rozwojowej. Przyrost PKB wg wstępnych szacunków GUS w 2001 r. wyniósł tylko 1% , podczas gdy jeszcze w 1997 r. wskaźnik ten wynosił blisko 7%. Produkcja budowlano-montażowa w 2001 r. obniżyła się o 10%, zaś przemysłowa ukształtowała się na poziomie roku 2000.

Przejawem tendencji rozwojowych, obok wzrostu produkcji, jest przede wszystkim skala i tempo inwestycji realizowanych w gospodarce, w tym zwłaszcza w sektorze przedsiębiorstw. Inwestycje, odnowa majątku trwałego, umożliwiają nie tylko ilościowy wzrost produkcji i sprzedaży, ale także poprawę struktury, zwiększenie udziału nowych produktów, zastosowanie nowoczesnych technologii przynoszących poprawę efektywności wykorzystania zasobów materiałowych i energetycznych, a także wzrost wydajności pracy.

W ostatnich latach obserwowaliśmy zróżnicowaną tendencję nakładów inwestycyjnych. Charakteryzują to dane zawarte w tab. 6.

Tab. 6. Dynamika nakładów inwestycyjnych w latach 1992–2001
The dynamics of capital expenditures in 1992–2001

Lata (rok poprzedni = 100)	Ogółem w gospodarce	Przemysł	Górnictwo i kopalnictwo	Działalność produkcyjna
1992	100,4	98,3	103,5	88,9
1993	102,3	100,7	87,8	99,7
1994	108,1	120,7	115,8	132,7
1995	117,1	115,0	102,7	116,2
1996	119,2	120,0	96,0	127,5
1997	122,2	113,8	100,2	119,8
1998	115,3	111,2	103,1	117,9
1999	105,9	95,3	97,9	92,6
2000	101,4	88,1	81,9	90,8
2001	81,5	95,4	107,1	84,6

Źródło: dla lat 1992–1998 Rocznik Statystyczny 1999, tab. 3 (534); dla lat 1999–2000 Rocznik Statystyczny 2001, tab. 3 (532), dla r. 2001 Biuletyn Statystyczny 2002, GUS, nr 2, tab. Dane dot. r. 2001 nie są w pełni porównywalne, gdyż obejmują przedsiębiorstwa zatrudniające powyżej 49 osób, a nie powyżej 9 osób, jak w latach poprzednich.

Wskaźniki dynamiki nakładów inwestycyjnych pozwalają wyodrębnić trzy okresy. Lata 1992–1994 charakteryzują się niskimi wskaźnikami dynamiki nakładów inwestycyjnych. W latach tych, a więc w początkowym okresie transformacji występowała trudna sytuacja finansowa przedsiębiorstw, procesy restrukturyzacyjne i prywatyzacyjne były tylko co rozpoczęte.

W latach 1995–1997 występuje bardzo wysoka dynamika nakładów inwestycyjnych, co odpowiada okresowi istotnej poprawy sytuacji finansowej przedsiębiorstw, poprawy rentowności, generowaniu dodatnich wyników finansowych. Od 1998 r. następuje osłabienie dynamiki nakładów, zwłaszcza zaś w przemyśle. Można powiedzieć, że nastąpiło tylko nieznaczne przesunięcie

czasowe, istotnego pogorszenia sytuacji finansowej przedsiębiorstw w stosunku do wyraźnego osłabienia dynamiki nakładów inwestycyjnych. Ponadto możemy odnotować stagnację nakładów inwestycyjnych w górnictwie w całym okresie, co wynika przede wszystkim ze złej sytuacji ekonomicznej spółek węglowych. Nakłady inwestycyjne są przeznaczane na likwidację kopalń i zachowanie minimalnego poziomu bezpieczeństwa. Wielkość nakładów inwestycyjnych jest często niższa niż kwoty amortyzacji środków trwałych. W 2001 r. nastąpiło załamanie dynamiki nakładów inwestycyjnych w całym sektorze przedsiębiorstw, w tym w działalności produkcyjnej. Wzrost nakładów w górnictwie wynika przede wszystkim i nakładów ponoszonych na likwidację nadmiernych frontów wydobywczych.

Wydaje się, że jest uprawniona ocena, że osłabienie dynamiki nakładów inwestycyjnych ma swe podstawowe źródło w pogorszeniu sytuacji finansowej przedsiębiorstw.

Przejawem tendencji rozwojowych są także takie zjawiska jak zmiana struktury produkcji, wysokie tempo wprowadzania do produkcji nowych wyrobów, postęp technologiczny w sferze wytwarzania, wzrastająca liczba patentów i innych innowacji. Brak miejsca w tym opracowaniu nie pozwala na rozwinięcie tego zagadnienia. Możemy tylko odnotować, że w latach 1998–2001 wystąpiły niekorzystne tendencje wskazujące na zahamowanie wysokiej dynamiki postępu technologicznego jaki został zapoczątkowany w latach 1994–1997. Jest to niewątpliwie jedna z przyczyn niekorzystnych relacji cen wyrobów eksportowych i importowych, ogólnie rzecz biorąc zmniejszenia poziomu konkurencyjności wielu produktów wytwarzanych przez polski przemysł.

VI

Przedstawione dane i formułowane komentarze dotyczące sytuacji finansowej i jej wpływu na możliwości rozwojowe przedsiębiorstw pozwalają na sformułowanie pewnych syntetycznych ocen. Oczywiście nie dają one pełnych podstaw do ukazania złożonego charakteru związków, jakie zachodzą między sytuacją finansową przedsiębiorstw, a ich rozwojem. W zakończeniu chcemy zaakcentować kilka istotnych, jak się wydaje, ocen.

1. Sytuacja finansowa przedsiębiorstw jest złożoną kategorią ekonomiczną, może być opisana przez zespół wskaźników, które wyrażają najbardziej istotne przejawy tej sytuacji. Dla ukazania związków sytuacji finansowej i możliwości rozwojowych podstawowe znaczenie ma poziom rentowności i jego tendencje, wielkość generowanej nadwyżki finansowej, która jest wewnętrznym źródłem finansowania przedsięwzięć rozwojowych. Często także przesądza o możliwości pozyskania zewnętrznych źródeł wsparcia finansowego.

2. Ostatnie lata przyniosły istotne pogorszenie wszystkich wskaźników rentowności. Tempo wzrostu kosztów działalności przedsiębiorstwa było wyższe, niż tempo wzrostu przychodów. Np. w przedsiębiorstwach przemysłowych, wskaźnik poziomu kosztów w 2001 r. wyniósł 99,3%, wobec 96,1% w 1995 r. Tak niekorzystne kształtowanie się kosztów doprowadziło do utraty pokaźnych kwot zysku (ok. 28 mld zł w 2001 r.), które mogły zwiększyć wielkość nadwyżki finansowej przeznaczanej na finansowanie przedsięwzięć rozwojowych.

3. Należy zauważyć, że w latach 1995–2001, szczególnie szybko rosły koszty działalności, które nie były związane z podstawową działalnością operacyjną (produkcyjną, handlową, usługową). Szczególnie szybki był wzrost kosztów finansowych (4-krotny) oraz kosztów tzw. pozostałej działalności operacyjnej, a więc wszelkiego rodzaju kar, spisania nieściągalnych należności, deprecjacji zapasów, tworzonych rezerw na wątpliwe należności. Wysoka dynamika tych kosztów miała swe źródło w komplikowaniu się sytuacji finansowej przedsiębiorstw, utracie płynności finansowej. Znaczny wpływ miały tu także zmiany w strukturze finansowania majątku przedsiębiorstw.

4. Na istotne pogorszenie wyników finansowych wpływ miały zwłaszcza te gałęzie gospodarki, gdzie nie zostały jeszcze w pełni zrealizowane procesy restrukturyzacyjne i prywatyzacyjne, które nadal pozostają w sektorze publicznym, generując wysokie straty finansowe. Dotyczy to zwłaszcza górnictwa, hutnictwa, przemysłu obronnego, transportu kolejowego i morskiego oraz wielu przedsiębiorstw wchodzących w skład różnych gałęzi wytwórczości i usług. W 2001 r. 38% ogólnej liczby przedsiębiorstw objętych badaniami GUS, to przedsiębiorstwa deficytowe, które poniosły stratę bilansową w kwocie 26 mld zł. Natomiast 62% przedsiębiorstw rentownych uzyskało zysk w kwocie 23,4 mld zł, czyli wynik finansowy netto całego sektora przedsiębiorstw, to strata w kwocie 2,6 mld zł, a jeszcze w 1997 r. wynosił on 14 mld zł. Taka jest skala pogorszenia wyniku finansowego.

5. Niekorzystna jest struktura nadwyżki finansowej sektora przedsiębiorstw, którą stanowią amortyzacja i zysk netto; 60% tej nadwyżki (63 mld zł w 1999 r.) stanowi amortyzacja. To oczywiście negatywnie rzutuje na zapewnienie wysokiego tempa odnowienia majątku. Można powiedzieć, że w licznych przedsiębiorstwach nadwyżka ta z trudem może zapewnić tylko prostą reprodukcję majątku.

6. Malejący poziom rentowności, spadek zysku netto, niedostateczny dopływ zewnętrznych kapitałów, doprowadziły do istotnych zmian w strukturze źródeł finansowania majątku przedsiębiorstw. Kapitały własne całego sektora przedsiębiorstw w latach 1995–2001 zwiększyły się tylko o 38% (licząc w cenach bieżących – prawdopodobnie zmniejszyły się w ujęciu realnym). Natomiast zaangażowanie kapitałów obcych, zwłaszcza krótkoterminowych zobowiązań zwiększyło się 3-krotnie. Negatywnym zjawiskiem jest także niski udział kapitałów długoterminowych, w tym kredytów w finansowaniu przedsiębiorstw, co nie pozwala stabilizować struktury finansowania. Zwiększenie udziału

obcych źródeł w finansowaniu majątku własnego wpływa na wzrost kosztów finansowych, na co wskazaliśmy uprzednio. Proces szybkiego zadłużania przedsiębiorstw powoduje wiele ujemnych zjawisk w ekonomice przedsiębiorstw, które mają także niekorzystne przełożenie na ich możliwości rozwojowe.

7. Ostatnie lata wskazują na istotne osłabienie tempa wzrostu PKB, produkcji przemysłowej i budowlanej oraz nakładów inwestycyjnych. Również wiele innych zjawisk w działalności przedsiębiorstw wskazuje na wyraźne osłabienie tendencji rozwojowych, a nawet na ich stagnację.

8. Wydaje się zatem, że pogorszenie sytuacji finansowej sektora przedsiębiorstw w latach 1998–2001 przełożyło się negatywnie na ich tendencje rozwojowe. Oczywiście jest to jedna z przyczyn, ale wydaje się, że miała ona decydujące znaczenie.

Tworzenie zatem trwałych podstaw do rozwoju w znacznym stopniu zależeć będzie od stopnia poprawy sytuacji finansowej, zwłaszcza zaś wzrostu rentowności, generowania przez sektor przedsiębiorstw możliwie dużej nadwyżki finansowej umożliwiającej finansowanie przedsięwzięć rozwojowych. Wymaga to całego pakietu przedsięwzięć rozwojowych. Ich przedstawienie wykracza ramy tego opracowania.

SUMMARY

The paper presents the influence of the financial standing of Polish companies on their opportunities of development in 1995–2001. The financial standing of the companies' sector has much worsened, especially in the years 1999–2001. It is demonstrated by a more rapid pace of increase of the activity cost than that of income, lowering of the profitability indices and fall of the net profit as well as of financial surplus being the sum of the net profit and amortization. The capital structure has worsened; the increase of outside capital share (commitments) in property financing (up to 53%) was disadvantageous to financial results due to the increase of costs.

Unsufficiency of ownership capital and high cost of foreign capital were responsible for the lowering of investment expenditures, which, e.g. in the industry, have distinctly dropped. Such situation has created unfavourable conditions to maintain the competitiveness of the Polish products on the world markets.

Confrontation of the selected characteristics of the financial standing with manifestations of the developmental process showed a significant influence of the above described situation on the evident inhibition of economic activity, especially in 2000–2001.